

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.1\(37\).281817](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.1(37).281817)

УДК1(91)477+Сковорода **Юлія Грибкова, Марія Кашуба**

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА ПРО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЛЮДИНИ І СУСПІЛЬСТВА

Проаналізовані думки Г. Сковороди про шляхи вдосконалення людини й суспільства. Український філософ подібно до діячів епохи Просвітництва вважав тогочасну людину й створене нею суспільство недосконалими, але обрав для їх вдосконалення власний шлях. Він не заохочував освіту й наукові знання, а закликав кожного до самопізнання, розкриття в собі справжньої божественної природи, яка схиляє до вибору певного заняття. Тільки вибране таким чином заняття здатне зробити людину справжньою, досконалою, яка створить досконале суспільство. Не матеріальні блага, не світські знання, а вдоволення обраним шляхом вважав Сковорода мірилом досконалості людини і суспільства.

Ключові слова: Сковорода, Просвітництво, наукові знання, освіта, самопізнання, споріднена праця, вдосконалення людини й суспільства.

Григорій Сковорода жив і творив у такий час, коли найпрогресивніші мислителі світу думали над проблемою вдосконалення людини й суспільства. Чи не найбільший внесок у вирішення цієї важливої проблеми належить діячам французького Просвітництва, які створеною «Енциклопедією всіх наук і мистецтв» наочно продемонстрували усій Європі, наскільки людина розумна, талановита й працьовита, як багато таємниць природи вона вже пізнала, зрозуміла й використовує на благо суспільства. Саме французькі просвітники на чолі з Вольтером повірили у могутність людського розуму, закликали до його вдосконалення через освіту, і переконували, що таким шляхом можна вдосконалити тогочасне суспільство, яке скніло в темряві невігластва і феодального рабства. Французькі просвітники і їхні послідовники у багатьох країнах Європи були першими, хто повірив у можливість змінити людину, а змінивши її, переконували, можна забезпечити прогресивний розвиток суспільства. Вони вселяли віру у вічний прогрес людини й суспільства на основі діяльності розуму – освіти й науки.

Український мудрець і філософ, який жив у цю прогресивну епоху, не міг не відчувати її основного тренду – віри в розум, освіту, поглиблення і примноження знань про природу й суспільство. Відомо, що він протягом п'яти років (1745–1750) подорожував Європою, познайомився з багатьма цікавими й розумними людьми в різних країнах. Досконало знав лагінську мову, якою ще у той час продовжували викладати в університетах Європи й писати наукові праці. Важко заперечити, що він поставив щастя людини у

центрі свого філософського вчення під впливом і в річищі вимог не тільки української, а й тогочасної європейської філософії. Проте його думки про досконалість і щастя людини, зокрема про те, як пересічна людина може почуватися щасливою, отже й досконалою, яким чином вона може зробити своє життя таким, що приносить задоволення й кураж, не цілком суголосні з ідеями європейських просвітників. Саме альтернативним шляхом вдосконалення людини й суспільства і цікавий Сковорода нині, адже людина, значно збагативши світову науку досягненнями свого розуму, все ж залишається невдоволеною, почувається нещасною, розчарованою й навіть немічною та безсилою перед випробуваннями природи і суспільства.

Сучасна людина, сформувавши постнекласичну науку, що сягнула в мікро- і мегасвіти, розшифрувала геном людини і створила потужну зброю, здатну миттєво знищити все живе на Землі, залишилася безпомічною й слабою не менше, ніж була на зорі цивілізації. Вона діє так, що самій іноді важко зрозуміти власні вчинки, тобто залишається таємницею навіть для себе самої. Мудреці світу протягом століть не наблизилися до розгадки цієї таємниці. Нині вона ще більше приваблює, адже наукові здобутки людства вражають своїми масштабами, а сама людина, її духовний розвиток не те що не встигає за ними, а навіть помітно відстає і повільно деградує. Ще на зорі ХХ ст. мислителі писали про тотальне «здичавіння» людини, а нині, після пережитого кривавого, «червоного» за висловом М. Поповича, століття з його тоталітаризмом, нищівними для всього людства війнами й голодоморами-геноцидами спостерігаємо ті ж криваві події, які важко пов'язати зі здоровим глуздом, з людиною розумною. Російсько-українська війна, як і інші війни ХХІ ст., демонструють, що розум більше не керує людьми, все вирішує сила. Агресія дозволяє подавати будь-які бажання тиранів в «обгортці» права. Людство живе в хаосі та постійному насильстві, демонструє відсутність критичного мислення, здатності рефлексувати, працювати з емоційним інтелектом, контролювати емоції, як це притаманне людині розумній. Росіяни, та й численні українці, європейці й американці не розуміють сенсів того, що відбувається, через відсутність екзистенційної свідомості. Багато людей задовольняються уніфікованою інформацією, яку отримують, не задумуючись, що потрібна деокупація свідомості, що їм необхідні знання, а не інформація. Із багатьох публікацій довідуємось, що сучасна людина не хоче знати й чути правди, боїться її, бо це вимагає відповідальності, що свого часу зауважив ще Еріх Фром («втеча від свободи»). Нині навіть з'явилася «теорія персональної природи» як пошуки модерних теорій щастя та гуманітарної психології.

Тут і виникає необхідність ще раз звернутися до вчення мудрого Григорія Сковороди, який вважав, що всі багатства й знання світу не мають

значення, коли людина почувається нещасною й невдоволеною: «Я і сам сему часто удивляюсь, что мы в посторонних Околичностях чрез-чур любопытны и проницательны, измерили Море, Землю, Воздух, Небеса и обезпокоили брюхо Земное ради Металлов, размежевали планеты: доискались в Луне Гор, Рек и Городов, нашли Закомплетных Міров неищетное Множество, строим непонятныя Машины, засыпаем бездны, воспящаем и привлекаем Стремленія водная, чтоденно новые Опыты и дикія Изображенія... Но то горе, что при всем том кажется, чегось великаго не достает» [Сковорода 2010: 512]. Як бачимо, хоча Сковорода жив і творив в епоху Просвітництва з його захопленням науковими досягненнями, розумом і освітою, він все ж не поділяв цього захоплення. Філософ вважав, що наукові знання, відкриття таємниць природи і їх використання не вдосконалюють людину, не роблять її щасливою, чи людянішою й гуманнішою.

Якою бачив досконалу людину український любомудр? На це запитання можна знайти відповідь у його численних творах. Насамперед, – це людина щаслива, вдоволена життям, своїми вчинками, своїм місцем у суспільстві тобто людина, яка відчуває душевний спокій – «кураж» у тлумаченні Сковороди. Вона є справжньою людиною – це «істинний чоловік». Така людина ніколи не відчуває дискомфорту, завжди врівноважена й спокійна, всім задоволена, випромінює радість і насолоджується своєю працею і кожним днем життя. Щоб стати такою досконалою людиною, необхідна одна умова – знайти своє місце в житті, свою «сродну працю». Для цього необхідно пізнати себе, тобто відкрити в собі внутрішню, справжню природу. В кожній справжній людині є така внутрішня природа, яка її утримує й скеровує, – це Бог. Тут слушно згадати його вислів про «істинного чоловіка»: «Один труд в обоих сих: Познать себе и уразуметь Бога. Познать и уразуметь точнаго Человека, весь Труд и Обман от Его Тени, на которой все останавливаемся. А видь истинный Человек и Бог есть тожде» [Сковорода 2010: 246].

Отже, у розумінні Сковороди шлях до вдосконалення людини пролягає через самопізнання, а цей процес веде до пізнання в собі Бога як справжньої людської природи. Важливо зауважити, що у творах Сковороди розуміння Бога як «справжньої людини», «внутрішньої натури», яка все утримує й спрямовує на правильний шлях, відрізняється від трактування Бога Церквою. Український філософ не поділяв церковного уявлення про Бога як суддю, суворого батька, навіть сторожа людини, а вважав його, як уже сказано, внутрішньою натурою, справжньою людиною в людині, добрим порадиником. Бог як внутрішня натура при бажанні скеровує людину на правильний шлях – до вибору сродної праці, яка приносить людині справжнє

щастя й вдовolenня життям, робить її гуманною й досконалою. Отже, Сковорода вважав, що не обов'язково бути вченим, багато знати про навколишній світ – це не додає людині впевненості в собі, не робить її досконалою. Навпаки, він закликав зосередитися на пізнанні своєї внутрішньої природи, яка обов'язково підкаже шлях до щасливого й досконалого життя. Коли кожен пізнає себе, відкриє, до якого заняття спонукає внутрішня природа-Бог, і займе це місце в суспільстві, то не тільки сам почуватиметься щасливим, а й ошасливить все суспільство. Очевидно, кожному з нас варто глибоко замислитися над цією порадою мудреця. Хіба не зустрічаємо на своєму шляху байдужих людей, які покликані вирішувати іноді навіть життєво важливі питання, але всім своїм виглядом вони демонструють незацікавленість, небажання діяти? Такі люди виконують свої обов'язки неначе з примусу, не проявляють інтересу до справ, бо немає у них спорідненості, немає поклонання до цієї роботи. У цьому Сковорода вбачав корінь усіх суспільних негараздів, коли в суспільстві верховодили люди «без Бога в серці».

На жаль, така ситуація зустрічається донині: людина посідає певну посаду, бере на себе місію виконувати певні обов'язки заради престижного місця, високих заробітків, кар'єри, слави й почесей, не здогадуючись про наслідки своєї некомпетентності, байдужості, безвідповідальності. Сковорода це відчував, тому влучно висловився про таку ситуацію. У його творі «Разговор, называемый Алфавит, или Букварь Мира» примітний один із епіграфів: «Себе знающіи премудры суть» [Сковорода 2010: 649], чим стверджується, що справжня людина скеровується Богом, внутрішньою природою як розумом, бо вона є homo sapiens. Коли ж людина обирає заняття й життєвий шлях не за покликом розуму як Божого дару, а заради матеріальної вигоди чи інших благ, то вона не тільки чинить немудро, а й впадає у тваринний стан: «Но сія ошибка путем есть всей пагубы, если кто, смешав рабскую и Господственную Натуру в одно тождество, вместо прозорливой, или Божественной, избирает себе путевольтельницею скотскую или слепую Натуру» [Сковорода 2010: 650].

Філософ писав цю свою працю 1761 року, коли вже мав певний життєвий досвід, зустрічав багатьох невдах, часто заможних і на престижній службі, але глибоко розчарованих вибором і тому нещасних. Були серед них і такі, які стійко терпіли душевні муки, не усвідомлюючи, який тагар несуть, якої шкоди завдають суспільству. Сковорода насичує свою працю численними біблійними притчами, байками (наприклад, Байка про котів, про Вовка й Козеня тощо), демонструючи, наскільки нещасними можуть бути ті, хто обрав неродну працю. Як віруючий християнин він не втомлюється переконувати кожного в прозорливості Божого провидіння,

що веде людину до досконалості, варто лише прислухатися до його голосу-повеління: «Чем кто согласнее с Богом, / Тем мирнее и шасливее» [Сковорода 2010: 650], а «Самая добрая Душа тем безпокойнее и нещасливее живет, чем важнейшую должность несет, если к ней не рожденна» [Сковорода 2010: 651]. Така людина втрачає основний скарб – «веселіє серця», тому її вчинки сповнені нещастя, замість послуги родичам і друзям вона їх ображає, завдає шкоди родині й суспільству, бо погано й неохоче сповняє свої обов'язки: «Как не повредить, если худо несть должность? Как не худо, если нет упрямого раченія и неутомимаго Труда? Откуда же уродится Труд, если нет Охоты и Усердія?» [Сковорода 2010: 651].

Отже, охота й старанність у трактуванні Сковороди є запорукою відповідального сповнення своїх обов'язків у суспільстві, що робить суспільство досконалим. Ця думка зобов'язує кожну молоду людину насамперед свідомо й відповідально поставитись до вибору професії, а, здобувши певний фах, старанно сповняти свої обов'язки. Нині це величезна проблема в нашому, та й не тільки нашому суспільстві. Сковорода виглядає у раціональний вік Просвітництва утопістом – він наївно сподівався вдосконалити весь світ і кожного думкою про відповідальний, з Божою допомогою здійснений, вибір людиною життєвого шляху. Ця думка, очевидно, розходилася з переконаннями французьких просвітників, як і більшості діячів епохи Просвітництва, які вірили в могутність знання, освіти й науки. Для Сковороди не було важливим знання наукових відкриттів, він був переконаний, що в кожній людині шлях до щастя й досконалості свій власний, визначений внутрішньою натурою – Богом. Важливо усвідомити, вважав філософ, що всі люди рівні у своїй залежності від Божого провидіння. У його розумінні суть «нерівної всім рівності» в тому, що мудра природа-Бог кожному відлила порівну своєї милості, яка доступна всім, наче потоки води однаково наповнюють посудини різної форми, як на його малюнку в згаданому творі. У суспільстві кожному відведена своя роль згідно з його природженими здібностями, тому філософ вважав глупством проповідувати «рівну всім рівність». Люди як члени суспільства посідають певне місце в його ієрархії й сповняють свої обов'язки згідно сродності – тільки в цьому вони рівні. Сковорода наївно вірив, що всі повинні в суспільстві працювати згідно свого природного покликання, і це буде запорукою злагоди, добробуту кожного й суспільного миру: «Общество есть то же, что Машина. В ней замешательство бывает тогда, когда ея части отступают от того, к чему она своим Хитрецом зделанны» [Сковорода 2010: 670].

Філософ пильно придивлявся до навколишніх людей – сучасного йому суспільства, і його бентежили їхні дріб'язкові інтереси, марнотрагство, невміння розпорядитися справжнім скарбом – виділеним долею життям,

що проявляється, як він зауважив, особливо відчутно перед смертю: «Представте себе смесь людей, во всю жизнь, а паче в кончину лет своих, тоскою, малодушіем, отверженіем утех, задумчивою грустью, печалью, страхом, среди изобилия отчаяніем без ослабы мучащихся, и вспомните, что все сіе зло и родное нещастіє родилось от преслушанія сих Христовых слов: ... «Царствіє Божіє внутрь вас єсть» [Сковорода 2010: 558]. В його трактуванні тогочасне суспільство – це «мір», (тут доречно зауважити, що у Сковороди «мир» – це спокій, а «мір», також «мыр» – це світ), про який треба «говорить осторожно и мирно», але треба говорити голосно, щоб бути почутим. Тому Сковорода намагається «достукатись» до розуму й серця кожного учасника цього «міра», який ще називає натовпом, юрбою, черню, як видно із його листів до улюбленого учня й друга Михайла Ковалинського. Він радить учневі як молодій недосвідченій людині не перейматися дріб'язковими справами та інтересами юрби: «Що ж тебе гризе? Чи не те, що ти не береш участі в пиятиці разом з ненажерями? Що в палацах князів не граєш у кості? Що ти не танцюєш? Що не перебуваєш у війську? Якщо ці жалюгідні речі захоплюють тебе, то ти ще не мудрий, а один із юрби» [Сковорода 2010: 1142]. Коли юрбу хвилюють жалюгідні речі – розкішне життя, вишукані страви, слава, багатство, почесні, високі посади, красиві мундири, честолюбство й марнославство, то Сковорода наголошує на їх непостійності, тимчасовості як згубних і для тіла, і особливо для душі пристрастей, які потрібно навчитися приборкувати. Вони не гідні мудрої, чесної й благородної людини. Суспільство таких немудрих людей, які керуються пристрастями, недосконале, – це «гробы поваплені», «нарум'янена мавпа», «згря скорпіонів», «пишний бенкет», на якому перші місця посідають «пустомудрі». Участь у цьому бенкеті, тобто життя в такому суспільстві є справжнім випробуванням для досконалої людини, благородного й чесного мужа, що керується здоровим розумом, а не пристрастями. Сковорода намагається змалювати тогочасне суспільство непривабливо, називає його не тільки натовпом і юрбою, а й навіть «черню», яка не гідна уваги: «Ти бачиш, як один стогне під тягарем боргів, другий мучиться честолюбством, третій – скупістю, четвертий – нездоровим бажанням вивчити безглузді речі. І хто їх всіх перерахує? Розбери душевні почуття, і ти впевнишся» [Сковорода 2010: 1136].

Такі люди поводяться нахабно, зверхньо, бачать мету свого життя в тому, щоб добре їсти й пити, пишатися почестями й славою, але не знають, що таке життя сповнене небезпек, грозить хворобами й викликає врешті-решт невдоволення. Ці люди не розуміють свого справжнього поклонання, свого божественного єства, не задумуються над духовними благами, над тим, що вони розумні істоти, наділені від Бога розумом і повинні ним

керуватися, обираючи «сродне» заняття, щоб мати щасливе життя і робити світ досконалішим. Розум їх пошкоджений і насичений отруйними знаннями, переконаний Сковорода, вважаючи, що хвороби тіл людей юрби породжені душевними хворобами. Не можна мати здорове тіло, коли хвора душа, а чернь не прагне її оздоровити: «Зійди тепер на високу вежу,– закликає він в одному з листів свого учня,– й допоможи своїй душі побачити те, що хвилює юрбу. Ти побачиш, як один мучиться короостою, другий – пропасницею, той – подагрою, той – епілепсією, той – водяною; в одного гниють зуби, у другого – нутрощі; деякі до того жалюгідні, що здається, ніби вони носять не тіло, а живий труп. Я вже не буду казати про легкі хвороби: кашель, виснаження, зловонне дихання. З таких-от, тобто з нездорових, членів і складається цей світ, який би він не був за розміром» [Сковорода 2010: 1102]. Негативний образ тогочасного суспільства – людського світу змальований Сковородою у нарисі «Сон», дослідник якого П.М.Попов вважав нарис одним із попередників соціальної сатири Тараса Шевченка [Сковорода 2010: 1337]. Український філософ зобразив у творі мерзенні сцени чуттєвої втіхи юрби, яка насолоджується танцями, що в християнській традиції підлягали рішучому осуду, оскільки пов'язані з дияволом.

Хвороби, примітивні розваги, прагнення чуттєвих насолод юрби Сковорода пов'язує з небажанням думати, аналізувати, розмірковувати, адже просто світські знання, на його думку, не додають людині з наговпу мудрості. Пиху людей юрби поглинає глупота, «безтолковщина», вона бере на себе непосильний тягар незаслужених почесей, адже людина, «ледь краями вуст вкисивши від дійсної мудрості, принаймні, не може бути скромною». Власні переконання філософ підтверджує сентенцією Плугарха: «Хлібороби,– каже він,– із задоволенням бачать колосся, похилене до землі, те ж колосся, яке завдяки своїй легкості підіймається догори, вважають пустим і вимолоченим. Бо подібно до того, як пшеничні колоски без зерен легко підіймаються серед інших, повні ж та важкі, ховаючись, опускаються додолу, так і серед людей, хто найпорожніший і позбавлений серйозності, той і найлегше пнеться до почесей, нахабний, його обличчя й хода сповнені пихи та презирства, які не визнають нікого» [Сковорода 2010: 1133–1134].

Самовпевнене й сповнене гордині суспільство прагне багато знати про зовнішній світ, вивчати різні науки, але Сковорода вважає таке заняття марною трагою часу. Багато знати не означає бути щасливим і досконалим, адже наукове й світське знання вселяє людям лише заздрість, ненависть, наклепи й невдоволення. Не робить людину досконалою й участь у світських розвагах, досягнення почесей і слави, посадання високих посад. Життя у світі людей, тобто в суспільстві, Сковорода порівнює з військовою службою

– тут завжди треба бути готовим до оборони від нападів заздрісної юрби, «зраї скорпіонів», які постійно готують жало, що він неодноразово відчув на власному досвіді. Та боротьба проти заздрісного, жорстокого й гупого наговпу тільки загартовує в доблесті й чеснотах мудру людину, допоможуть тут філософські розмірковування, до яких ніколи не вдається юрба у гонитві за марними світськими чуттєвими насолодами.

Натовп, чернь, юрба як недосконале суспільство споживання тим відрізняється від мудрих і розсудливих досконалих людей, що не бажає й не вміє вчитися у випробуваннях, навіть у життєвих негараздах знаходити позитивні риси. Натовп нерозважливий у нещастях, нарікає на негаразди й нестатки, не розуміючи основної життєвої мудрості: вдовольняйся доступним. Сковорода вважає, що перш за все треба навчитися все гірке перетворювати в насолоду, подібно як мудрий Зенон, коли останне його судно з товаром потопила буря, сказав: «Слава тебе, Господи! Переводиш, де, мене из богатства в нищету. Ныне могу мудрствовать о спасении душевном, а не о телесном богатстве» [Сковорода 2010: 1044]. Філософські розмірковування, недоступні людині з юрби як членові споживацького суспільства, можуть врятувати людину від багатьох нещасть, позбавити важких переживань, але не звиклі думати представники черні турбуються «не точно своих любезных нещастіем, но и злобою своих врагов беспокоятся. Видь зависть, ненависть, клевета, памятозлюбіе само себе жжет и снedaет, и на сих самоубійцов не негодует, но сожалеет благоразумный, а безразумный мучится» [Сковорода 2010: 1044–1045]. Світ, суспільство споживання глибоко страждає від заздрощів, забуваючи про прості вигоди життя, приваби свого стану, про те, що мудра природа потурбувалася про кожну людину, зробивши їй потрібне й необхідне для життя легкодоступним.

Багато мудрих сентенцій знаходить Сковорода у творах античних авторів, особливо його приваблюють думки Плутарха про втихомирення юрби з її бажаннями багатства, почестей, світських забав та чуттєвих насолод. Цей античний автор виглядає дуже переконливим для Сковороди, коли йдеться про життєвий досвід, і філософ робить висновок, що важливою причиною страждань людини з натовпу, яка не бажає розмірковувати, є честолюбство. Людина прагне магі все, володіти всіма благами, «загевает дела не по силе своей», «безумный же народ все качества в едином месте сліяты и похитить рвется, дабы быть купно и Градоначальником и Военачальником; Богословом и Философом, и мырским, и монахом, пиктором и поваром; птицею и зверем; теплым и студеным...» [Сковорода 2010: 1047]. Із-за такого честолюбства й гордині, незрозуміння своєї сродності, отже і призначення й своїх можливостей у людини з юрби з'являється невдоволення життям і всі інші нещастя. Сковорода радить пізнавати себе, прислухатися до своєї

внутрішньої природи – Бога, частіше розмірковувати над своїми можливостями й здібностями, навчитися задовольнятися доступним і легкодосяжним. Тільки така людина, на тверде переконання філософа, може створити досконале суспільство.

Наскрізними у всіх роздумах Сквороди про досконалу людину й суспільство проглядаються його переконання, що людина з юрби не хоче й не прагне думати, аналізувати, розмірковувати над своїми вчинками й життям взагалі. Ці переконання дуже своєчасні й злободенні для нашого суспільства: багато людей нині не прагнуть самостійно вирішувати власні проблеми – дається взнаки виплеканий у радянські часи патерналізм. Такі люди воліють проміняти свободу й можливість самостійного вирішення власних проблем на політичну, соціальну, релігійну, взагалі будь-яку залежність, втікаючи у партії, секти, угруповання, аби лише позбутися турботи самому вирішувати свої проблеми, думати про себе й брати на себе відповідальність, як це практикується в громадянському суспільстві. Такі безвольні люди схильні охоче довіряти лідерам-популістам, поведирям і «вождям», що не шкодують красивих обіцянок, примарного міфічного швидкого добробуту, вирішення всіх проблем взагалі. Розчарування наступає, як правило, відразу, коли кумир не виконує своїх щедрих обіцянок, але такі «уроки» засвоюються повільно, варто згадати поради Макіавеллі. Г. Скворода добре знав історію, зокрема й «уроки» Стародавнього Риму, коли імператори щедро реалізовували вимоги наговпу щодо «хліба й видовищ». Він не втомлюється повторювати, що запорукою досконалості є розумне існування, розважливий аналіз ситуації, застерігає і своїх сучасників, і нас з вами від бездумного існування: «Боже мой! Коль не разумеют люде, что внутрь нас тайно живет истинное добро, которое ни тля не тлит, ни тать не подкапывает. Зачем же ты, человек, боишься фортуны? Видиш ли, что она у тебе отнять может то едино, что пустое? А над истинным добром твоим не имеет власти. Оно при тебе вовеки во всей твоей власти. Сердце твое, дух твой и разум, иже есть корень и начало твоея фортуны подверженныя плоти, разумееш ли? ... Тело ты, о fortuna, озлобит и отнять можеш, но дух благочестия, дух премудрости и разума, дух истини со мною пребывает вовеки» [Скворода 2010: 1050].

Отже, щоб бути досконалою й побудувати досконале суспільство, людина повинна пам'ятати про «дух благочестя, дух премудрості й розуму та дух істини», що завжди з нею і робить її істинною людиною. Лейтмотивом роздумів Сквороди про щасливу й досконалу людину можна вважати думку, що не варто постійно дбати про матеріальні блага й почесті, адже вони минають і не дають справжньої насолоди. Такі прагнення породжують заздрощі й розпалюють різні шкідливі, негідні мудрої й досконалої людини

пристрасті, уподібнюють її до ненаситної юрби й черні, що прагне видовищ і дармового хліба. Суспільство споживання матеріальних благ не має майбутнього – воно само себе «пожирає» у взаємних задрозах наговлу. Досконала людина завжди орієнтується на вічні духовні скарби, які прагне поповнювати й примножувати впродовж всього життя.

Список використаної літератури

Сковорода, Г. (2010) *Повна академічна збірка творів* / За ред. проф. Л. Ушкалова. Харків: Майдан. 1398 с.

Yuliia Hrybkova, Maryia Kashuba

HRYKHORII SKOVORODA ABOUT PERFECTION OF MAN AND SOCIAL SYSTEM

Thoughts of Skovoroda on the improvement of human and society were considered in this article. Skovoroda, like the European enlighteners, considered the contemporary society and human to be imperfect. French enlighteners sought to improve a person through education and scientific knowledge, believed that an educated person could create a perfect society and linked the progress of society with the activity of the mind. Skovoroda chose his own path - he believed that scientific knowledge and education cannot make a person happy and perfect. He called a person to self-discovery, to reveal the true divine nature in oneself, which will determine a person's related work. Only a related occupation can make a person happy, therefore perfect, and such a person will create a perfect society. In Skovoroda, knowledge and education are associated with material goods and honors, which give rise to envy and enmity between people. Skovoroda considered people who strive for material goods and fame to be a crowd, who is not capable of thinking and improving, unable to create a progressive and perfect society. The thoughts of the Ukrainian philosopher look utopian, but they help to understand the current state of consumerist society, where aggression, hatred and envy prevail.

Keywords: *Skovoroda, Enlightenment, scientific knowledge, education, self-discovery, related work, improvement of human and society.*

References

Skovoroda, H. (2010) *Повна академічна збірка творів* [Complete academic collection of works]. Za redaktsiieiu prof. Leonida Ushkalova, Kharkiv: Maidan, 1398 p.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2022

Стаття прийнята 12.05.2022